

Fundamentele begrippen van de zondemacht

De antichrist

De 'antichrist' heeft de eeuwen door een grote rol gespeeld in de denkwereld van het christendom. Voor velen is hij, zoals het 'Van Dale Woordenboek' aangeeft, 'de door Satan gezonden vijand, die voor de wederkomst van Christus zal trachten Hem te verdringen en zichzelf te doen aanbidden'. Vaak wordt hij beschouwd als de tegenpool van de Messias, die in de eindtijd plaats zal nemen in een tempel die nog gebouwd moet worden in Jeruzalem. In talloze boeken over Bijbelse profetieën over de eindtijd, komt 'de antichrist' voor als de bovennatuurlijke vijand van God en mensen, die bij Christus' wederkomst het onderspit zal delven.

Wolven in schaapskleren

Vooraf in de tijd voordat het Godsrijk Israël ten onderging, waren valse profeten een groot gevaar voor het volk. Zij maakten zich populair met hun geruststellende verzekeringen van vrede en voor-spoed, en maakten trouwe woordvoerders van de HERE, bijvoorbeeld Jesaja en Jeremia, voor volks-verraders uit.

Hun misleidende invloed is niet slechts een Oudtestamentisch fenomeen. In de Bergrede waar-schuwde Jezus voor een vergelijkbaar kwaad onder zijn discipelen: "Wacht u voor de valse profeten, die in schapenvacht tot u komen, maar van binnen zijn zij roofgierige wolven. Aan hun vruchten zult u hen kennen" (Mat 7:15,16). Opvallend is dat Hij deze waarschuwing verbond aan zijn raad de nauwe poort en de smalle weg te kiezen, in plaats van de wijde poort en de brede weg. De valse profeten staan op het kruispunt waar een mens moet kiezen tussen de strenge eisen van het evangelie en de gemakkelijke weg van de massa. Zoals hun geestverwanten in Israël verleiden ze anderen met hun aanlokkelijke leer. Ze spreken gelovigen aan, door de voorwaarden van het discipelschap te verzachten. Ze moedigen de natuurlijke neiging aan de smalle, moeilijke weg van het dragen van het kruis te verlaten, om mee te gaan met de velen die Christus' strenge woorden niet zo nauw nemen. Dit hoeft niet te betekenen dat alle valse profeten in de gemeente per definitie kwaadwillig zijn of huichelaars, die gelovigen opzettelijk verleiden. Als zij direct als vijanden van het evangelie te herkennen waren, zouden ze niet zo gevaarlijk zijn. Ze dragen, zei Jezus, een schapenvacht; dat wil zeggen: ze zien er onschuldig uit, als andere gemeenteleden. Ongetwijfeld menen velen van hen dat hun lering juist is, en de mensen dichterbij de waarheid brengt. Anderen zullen hun leer uit angst aannemen; bang te worden 'verdoemd tot eeuwige pijn in de hel'. Maar zij kunnen aan de vruchten van hun leer en gedrag herkend worden: wat is het resultaat van hun werk? "Een goede boom kan geen slechte vruchten dragen, of een slechte boom goede vruchten dragen", zei Jezus (vs. 18).

Waarschuwingen in Jezus' rede op de Olijfberg

De woorden in de Bergrede "valse profeten, die tot u komen", lijken een profetie te zijn, een waarschuwing voor de toekomst. In Jezus' rede over de laatste dingen, kort voor zijn kruisiging, is dit zeker het geval, omdat Hij twee maal zo'n waarschuwing gaf.

De eerste houdt verband met de evangeliieverkondiging van de apostelen en de vervolging die hierdoor ontstond:

"En dan zullen velen ten val komen en zij zullen elkaar overleveren en elkaar haten. En vele valse profeten zullen opstaan en velen zullen zij verleiden. En omdat de wetsverachting toeneemt, zal de liefde van de meesten verkillen. Maar wie volhardt tot het einde, die zal behouden worden" (Mat 24:10-14).

Deze waarschuwing houdt kennelijk verband met ontwikkelingen onder de volgelingen van Christus. Binnen de gemeente zullen valse profeten een verleidende invloed uitoefenen. Dit is geen confrontatie met mensen die bewust optreden als vijanden van gelovigen, maar met broeders die anderen van de oorspronkelijke leer van Christus en zijn apostelen afbrengen, met opvattingen die hen meer aanspreken, of hen angst inboezemen voor de kwalijke gevolgen voor het niet geloven wat zij zeggen. Om die reden zijn zij vijanden van God en Christus, en dus uiteindelijk van de gelovigen.

De tweede waarschuwing voor valse profeten in deze rede staat in verband met de gebeurtenissen die te maken hebben met de val van Jeruzalem en de verstrooiing van het Joodse volk:

“Indien dan iemand tot u zegt: Zie, hier is de Christus, of: Hier, geloof het niet. Want er zullen valse christussen en valse profeten opstaan en zij zullen grote tekenen en wonderen doen, zodat zij, ware het mogelijk, ook de uitverkorenen zouden verleiden.” (Mat 24:23,24)

In dit geval oefenen de valse profeten hun verderfelijke invloed ook uit onder het Joodse volk, en dus niet alleen onder de uitverkorenen. In zijn verslag over de opstand van de Joden, die geleid heeft tot de val van Jeruzalem, maakte de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus in de eerste eeuw melding van mannen die als verlossers van het volk optraden en velen achter zich wisten te krijgen.

Valse profeten in de gemeente

De meeste brieven in het Nieuwe Testament getuigen van de aanwezigheid van valse leer – zelfs al in de tijd van de apostelen. De brieven aan de Galaten en de Romeinen, bijvoorbeeld, waarschuwen voor pogingen de Wet van Mozes ook aan niet-Joodse christenen op te leggen. De brieven aan de Tessalonicenzen behandelen verkeerde opvattingen over Christus' wederkomst, die aanleiding gaven tot een verkeerde leefwijze. In de brieven aan de Korintiërs komen verschillende afwijkingen in de gemeente aan de orde: immorele praktijken, wanorde in de samenkomsten, zelfs beweringen dat Christus niet lichamelijk is opgestaan. De brief aan de Kolossenzen waarschuwt voor zelfkastijding en engelenverering. In de laatste brieven van Paulus en Petrus zijn de waarschuwingen voor valse leer nog indringender (zie 1 Tim 4:1-3, 16; 2 Tim 2:15-18, 4:1-4; Titus 1:9-11; 2 Petr 2:1-3, 3:3,4,16). Zowel Petrus als Judas trokken in hun brieven een parallel tussen de valse profeten in Israël en die in de gemeente: “Toch zijn er ook valse profeten onder het volk geweest, zoals ook onder u valse leraars zullen komen, die verderfelijke ketterijen zullen doen binnensluipen” (2 Petr 2:1; zie de hele brief van Judas). Heel duidelijk zijn ook Paulus' woorden in zijn afscheidsrede tot de oudsten van Efeze:

“Zelf weet ik, dat na mijn heengaan grimmige wolven bij u zullen binnen komen, die de kudde niet zullen sparen; en uit uw eigen midden zullen mannen opstaan, die verkeerde dingen spreken om de discipelen achter zich aan te trekken.” (Hand 20:29,30)

Dit beeld van een kudde en wolven herinnert aan Jezus' woorden over valse profeten die in schapevacht komen, maar van binnen roofgierige wolven zijn.

Men meent 'de antichrist' vooral in Paulus' profetie over de tegenstander in 2 Tessalonicenzen 2:3 en verder te zien. Daar komt de naam echter niet voor. Er kunnen krachtige redenen worden aangevoerd om in deze profetie het optreden van de Romeinse macht in Israël in de eerste eeuw te zien (zie het Aangangsel *De tegenstander van Gods volk*). Paulus haalt de taal van Daniël 11:36-39 aan, waar het onderwerp een aardse macht is, tussen andere machten die Israël binnenvallen.

Wanneer we in het Oude Testament de profetieën over oorlog in Israël in de eindtijd bekijken, is er geen enkele voorstelling van het werk van een satanisch, bovennatuurlijk persoon. De aanvallers zijn de omwonende volken, of volken van deze wereld, een koninkrijk ten noorden van Israël, en Gog uit het land Magog. Wat deze laatste betreft, wordt uitdrukkelijk verklaard dat zijn rooftocht in Gods land door de HERE bewerkstelligd wordt, in voorbereiding op de openbaring van Gods heerlijkheid:

"Ik zal u komen halen, haken slaan in uw kaken en u doen uittrekken met uw gehele leger." (Ezech 38:4)

Naast 2 Tessalonicenzen is Openbaring 13 de belangrijkste voedingsbodem voor de mythe van een bovennatuurlijke 'antichrist', al komt ook hier de term 'antichrist' niet voor. De oorsprong van deze profetie, evenals die van Paulus in 2 Tessalonicenzen, is terug te vinden in het boek Daniël. In hoofdstuk 7 is behalve van een leeuw, sprake van een beer en een luipaard, hetzelfde beest met tien horens, waaronder een andere horen verschijnt met een mond vol grootspraak. In hetzelfde hoofdstuk is ook de betekenis hiervan te lezen: "die grote dieren, die vier, zijn vier koningen die uit de aarde zullen komen" (Dan 7:17); "En de tien horens — uit dat koninkrijk zullen tien koningen opstaan, en na hen zal een ander opstaan ... Hij zal woorden spreken tegen de Allerhoogste" (vzn 24,25).

De brieven van Johannes

Het is op zijn minst opmerkelijk dat 'antichrist' alleen in de brieven van de apostel Johannes voorkomt. Volgens de overlevering woonde Johannes in de stad Efeze, zodat zijn brieven mogelijk de situatie beschrijven in de gemeente daar, en/of in Klein-Azië (omdat de brieven in Openbaring ook gericht zijn tot de gemeenten daar), enkele tientallen jaren na Paulus' waarschuwing. Zijn voorzegging was in vervulling gegaan, want Johannes had veel te zeggen over deze leraren, die hij beschreef als *valse profeten* en *antichristen* noemde, een term die nergens anders in de Schrift voorkomt:

"Kinderen, het is het laatste uur; en zoals u gehoord hebt, dat er een antichrist komt, zijn er nu ook vele antichristen opgestaan [NBV "Nu al treden er veel antichristen op], en daaraan onderkennen wij, dat het het laatste uur is. Zij zijn van ons uitgegaan, maar zij waren uit ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zouden zij bij ons gebleven zijn: maar aan hen moest openbaar worden, dat niet allen uit ons zijn ... Wie is de leugenaar dan wie ontkent, dat Jezus de Christus is? Dit is de antichrist, die de Vader en de Zoon ontkent." (1 Joh 2:18-22)

"Geliefden, vertrouw niet iedere geest, maar beproef de geesten, of zij uit God zijn; want vele valse profeten zijn in de wereld uitgegaan. Hieraan herkent u de Geest van God: iedere geest, die belijdt, dat Jezus Christus in het vlees gekomen is, is uit God; en iedere geest, die Jezus niet belijdt, is niet uit God. En dit is de geest van de antichrist, waarvan u gehoord hebt, dat hij komen zal, en hij is nu al in de wereld." (1 Joh 4:1-3)

"Want er zijn vele misleiders uitgegaan in de wereld, die de komst van Jezus Christus in het vlees niet belijden. Dit is de misleider en de antichrist." (2 Joh 7)

Deze drie zijn de enige passages in het Nieuwe Testament waar het woord 'antichrist' voorkomt.

We hebben hier te maken met de benaming van een groep mensen, die uit de gemeente is gestapt vanwege een andere opvatting. Johannes gebruikt de term 'de antichrist' voor een leer over de natuur van Christus, en noemt de predikers hiervan valse profeten. Ongetwijfeld is de leer ontwikkeld onder invloed van de toenmalige Griekse denkwereld. Dus gebaseerd op menselijke redenering, want Johannes zegt dat zij 'de taal van de wereld' spreken, omdat zij 'uit de wereld voortkomen', dus werelds (menselijk) denken. Voor de Grieken was materie, en dus ook het menselijk lichaam, in zichzelf slecht, zodat de leer van een Christus van vlees en bloed voor hen om principiële redenen niet gemakkelijk lag. Mogelijk hadden deze voormalige gemeenteleden het geloof, dat uit de tweede eeuw bekend is, dat Jezus gewoon mens was, geboren uit Jozef en Maria. De geest van Christus zou in Hem zijn neergedaald bij zijn doop, en Hem kort voor zijn dood hebben verlaten – vandaar de roep aan het kruis: "Waarom hebt U Mij verlaten?" Vanwege dezelfde opvatting over vlees hadden sommigen blijkbaar al eerder de leer van de opstanding van het lichaam in de eindtijd verworpen. De opstanding was voor hen kennelijk een geestelijke zaak, voltrokken in de doop (2 Timoteüs 2:18).

De verkondigers van de leer dat Jezus niet in het vlees was gekomen, waren dus allesbehalve mensen die Christus vijandig gezind waren. Waren zij dat wel, dan waren zij niet gevaarlijk geweest als

misleiders (2 Johannes 7). Integendeel, zij meenden een meer verheven opvatting van een 'geestelijke' Christus te hebben. Een *antichristos* is dus niet iemand die beweert zelf Christus te zijn. Het Bijbelse woord hiervoor is *pseudo-chrestos*, in Matteüs 24:24 vertaald met "valse christus". Een *antichrist* is iemand wiens leer tegen Christus ingaat – de ware leer van en over Hem. Deze valse leraars proberen dus te spreken met een gezag als van Christus zelf. *Anti* is tegen. Vergelijk het Nieuwtestamentische woord *antidikos*, dat een tegenpartij in een gerechtshof betekent (Matteüs 5:25), en *antitheseis* waarmee de 'tegenstellingen' worden bedoeld van een leer die in strijd was met het ware evangelie (1 Timoteüs 6:20). Denk aan woorden in onze taal als 'antikernwapen' (tegen kernwapens – wij zouden van hen die protesteren toch niet zeggen dat zij zich zelf kernwapens noemen in plaats van die van Rusland of de VS?). Men stelde dus een Christus voor die de plaats innam van de echte Christus (want er is geen plaats voor twee christussen), die in het vlees is geboren en gestorven; "een andere Jezus, die wij niet hebben gepredikt", zoals Paulus eens zei (2 Kor 11:4). (Voor dit gebruik van 'anti' zie Matteüs 2:22, waar Archelaus koning over Judea was in de plaats van zijn vader Herodes.)

Het woord 'misleider' (Grieks: *planos*) in 2 Johannes 7 betekent iemand die anderen op een dwaalweg voert.

Bij deze waarschuwing voor het al bestaande gevaar, vestigde de apostel Johannes de aandacht op één valse profeet, of *antichrist*, wiens verschijning de gemeente had verwacht: "Zoals u gehoord hebt, dat er een *antichrist* (enkelvoud) komt, zijn er nu ook vele *antichristen* (meervoud) opgestaan" (1 Joh 2:18); "... de antichrist, waarvan u hebt gehoord dat hij komen zal" (4:3). Zij hebben daar dus al eerder van gehoord, en zien dat nu vervuld. Van wie hadden de eerste lezers van deze brief dit dan gehoord? Het is altijd zo, dat wanneer we in de Schrift vinden dat de lezers van iets hebben gehoord, wij dat ergens eerder in de Schrift kunnen lezen. De vraag is dus: waar verwijst Johannes naar? Het antwoord is: Jezus' rede op de Olijfberg:

"Er zullen talrijke valse profeten [*pseudoprofeten*] komen die velen zullen misleiden [Grieks: *planaō*] ... Want er zullen valse messiassen [*pseudochristussen*] en valse profeten (*pseudoprofeten*) komen, die indrukwekkende tekenen en wonderen zullen verrichten om ook Gods uitverkorenen zo mogelijk te misleiden. Let op, ik heb jullie dit van tevoren gezegd." (Mat 24,11,24 NBV)

Matteüs gebruikt het woord *pseudochristus* in plaats van dat *antichrist* van Johannes. Maar in beide gevallen vinden we die koppeling met valse profeten en het gebruik van dat woord 'misleiden' of 'misleider'. Dus ook zo is het voldoende duidelijk dat Johannes verwijst naar deze uitspraak van Jezus. 'Pseudo' duidt alles aan dat zich ten onrechte voordoet als iets anders. We vinden het regelmatig voor 'valse profeten', maar ook voor 'schijnapostelen' (2 Kor 11:13), 'valse broeders' (2 Kor 11:26, Gal 2:4), en 'pseudo-kennis' (1 Tim 6:20).

Het woord *antichrist* komt verder nergens in het Nieuwe Testament voor, maar de kwestie zelf is het onderwerp van een waarschuwing van Paulus in zijn tweede brief aan Tessalonika. De gelovigen daar leefden in de overspannen verwachting dat Christus op heel korte termijn zou terugkomen, waardoor hun leven werd ontworpen. Met het oog op deze toestand schreef Paulus: "Maar wij verzoeken u, broeders, met betrekking tot de komst van onze Here Jezus Christus en onze vereniging met Hem, dat u niet spoedig uw bezinning verliest of in onrust verkeert ... alsof de dag van de Here al aanbrak" (2 Tes 2:1,2). Paulus sprak deze ongefundeerde verwachting, dat Christus zeer binnenkort zou komen, tegen door hen te herinneren aan wat hij hun meer dan eens had verteld. De Here zal niet komen voordat de uitwerking van een proces van afvalligheid, dat al aan de gang was, zou leiden tot de verschijning van een grote tegenstander. Paulus noemde deze vijand "de mens van de wetteloosheid, de zoon van het verderf, de tegenstander" (2 Tes 2:3,4) – Zie het aanhangsel *De tegenstander van Gods volk*. En is het niet opmerkelijk dat wat van deze vijand wordt gezegd precies het tegenovergestelde is van wat van Christus wordt gezegd? Christus is de Rechtvaardige, de zondeloze. De Zoon van God van Wie heil, verlossing, eeuwig leven uitgaat; want Hij heeft zelfs de Wet

tot in de kleinste bijzonderheden nageleefd, heeft geen verderfelijke invloed op mensen uitgeoefend, is zelf niet ten verderve gegaan (voor eeuwig aan de dood overgelaten, vergaan tot stof), maar opgewekt tot eeuwig en volmaakt leven. Hij is ook de Voorspraak van zijn volgelingen bij God, hun Voorstander, hun Bijstand (*Parakleet*).

In de eerste van de zeven brieven in Openbaring – die aan de gemeente van Efeze – heeft Christus gezegd: “Ik weet ... dat u de kwaden niet kunt verdragen en hen op de proef gesteld hebt, die zeggen, dat zij apostelen zijn, maar het niet zijn, en dat u hen leugenaars hebt bevonden” (Op 2:2). Ongetwijfeld heeft de apostel Johannes een belangrijke bijdrage geleverd aan de weerstand tegen deze valse profeten. Maar als de situatie zelfs toen de apostelen leefden al zo ernstig was, was het dan niet te verwachten dat, na hun heengaan, de wetteloze macht zou verschijnen waarvan Gods ware profeten al zo lang hadden gesproken?

De kenmerken van de valse profeet

Wanneer wij proberen vast te stellen wie deze bijzondere tegenstander is, mogen we uitgaan van de redelijke veronderstelling dat hij dezelfde kenmerken heeft als de andere valse profeten. Immers, de wijze waarop Johannes ze in één zin samen noemde – één *antichrist* en ook vele *antichristen* – geeft een bepaalde overeenkomst aan. We hebben al gezien dat een valse profeet twee kenmerken heeft:

1. Hij is geen buitenstaander, maar treedt op vanuit het volk Israël of de gemeente. Het bewijs hiervoor is: “Wanneer onder u een profeet optreedt ...” (Deut 13:1); “die in schapenvacht tot u komen” (Mat 7:15); “uit uw eigen midden zullen mannen opstaan, die verkeerde dingen spreken” (Hand 20:30); “Toch zijn er ook valse profeten onder het volk geweest, zoals ook onder u valse leraren zullen komen, die verderfelijke ketterijen zullen doen binnensluipen” (2 Pet 2:1); “Zij [de *antichristen*] zijn van ons uitgegaan” (1 Joh 2:19). Paulus’ benaming van ‘de mens van de wetteloosheid’: “de zoon van het verderf”, werd voor het eerst gebruikt voor de discipel die de kring van de twaalf verliet om zijn Meester te verraden: Judas, “de zoon van het verderf” (Joh 17:12).

2. De valse profeet is een gevaar voor gelovigen, omdat hij onder zijn volksgenoten of broeders een leer verspreidt, die afwijkt van Gods woord. In Israël spraken valse profeten het zondige volk aan met een boodschap van vrede en voorspoed, van geen gevaar. In de gemeente is er een complexer geheel van boodschappen met dezelfde uitwerking: van God is liefde tot alverzoening, van een eeuwig levende ziel tot ongelof in de opstanding, van ongelof in de wederkomst van Christus tot naar de hemel gaan bij de dood, van tolerantie tot alles kan en mag, enz. Zoals voorzeggd, kwamen en komen vele gelovigen door zulke leerstellingen in verleiding.

Aan de hand van deze voornaamste kenmerken kunnen we enkele populaire opvattingen over de *antichrist* toetsen, en vaststellen dat ze onjuist zijn:

- Het kan niet, bijvoorbeeld, Mohammed zijn, de Arabier die omstreeks het jaar 616 zichzelf bekendmaakte als Gods profeet.
- Evenmin valt de Bijbelse gedaante van een valse profeet te herkennen in een wereldse macht, zoals de voormalige Sovjet-Unie, die met zijn atheïstische propaganda een grote machtsinvloed in de wereld uitoefende.
- Ook is de *antichrist* geen Joodse Messias (die volgens sommigen uit de stam Dan afkomstig zou zijn). Weliswaar doet Johannes’ beschrijving van de *antichristen*, als mensen die ontkennen dat Jezus de Christus is, ons denken aan niet in Christus gelovende Joden, maar die opvatting zou in strijd zijn met de woorden: “zij zijn van ons uitgegaan” (1 Joh 2:19), want zulke mensen zouden nooit tot de gemeente toetreden (of zij moeten dat onder valse voorwendselen hebben gedaan – zie Galaten 2:4 en Judas 4). De ontkenning dat Jezus de Christus is, de Koning die als Zoon van David op zijn troon in Jeruzalem zal zitten om de wereld in gerechtigheid te regeren, is een ontwikkeling in het christendom vanaf de tweede eeuw.

De mens van de wetteloosheid

Wanneer we teruggaan naar Paulus' beschrijving van "de mens van de wetteloosheid", valt op dat die verantwoordelijk is voor een omvangrijke dwaling. Paulus drukt zijn komst heel sterk uit: "naar de werking van de satan met allerlei krachten, tekenen en bedriegelijke wonderen" (2 Tes 2:9). Dit herinnert aan Mozes' waarschuwing voor valse profeten: "Wanneer ... hij u een teken of een wonder aankondigt, en het teken of wonder komt, waarover hij u gesproken heeft met de woorden: laten wij ... dan zult u naar de woorden van die profeet of van die dromer niet luisteren" (Deut 13:1,2,3a) – en vul voor ... maar in wat controleerbaar tegen het woord van God ingaat. **Bij de beoordeling moet de aandacht dus niet gericht zijn op de wonderen of tekenen, maar op de vraag of wat iemand zegt overeenkomt met wat God heeft gezegd!** Overigens vervolgde Mozes met: "want de HERE, uw God, stelt u op de proef om te weten, of u de HERE, uw God, liefhebt met uw gehele hart en met uw gehele ziel" (vs. 3b). Dit is de kern waarom het gaat in het boek Job: de *satan* als beproever van Job in Gods dienst – de *satan* vertegenwoordigt hier de stem die zich afvraagt of God wel rechtvaardig is als Hij Job zegent; want er zijn mensen die eraan twifelen of Job wel zo vroom is als hij doet voorkomen, en wel eerlijk aan zijn rijkdom is gekomen (dit wordt verwoord door Jobs vrienden).

De *satan* is vanuit Oudtestamentisch Hebreeuws iemand die tegenover een ander staat: de tegenpartij in een rechtszaak (aanklager), een tegenstander in een raadgevende vergadering, een vijandige macht. De reden waarom Paulus het vergriekste woord *satanas* in 2 Tessalonicenzen 2:9 gebruikt, zou duidelijk moeten zijn: het gaat om mensen die tegenover Christus staan, zijn tegenstander zijn, omdat zij gelovigen die niet sterk in hun schoenen staan bewust tot een ander geloof over Hem proberen te brengen. Als het puur om een tegenpartij ging, zou Paulus *antidikos* hebben gebruikt (dat we als rechtspartij ook tegenkomen in Matteüs 5:25, Lucas 12:58 en 13:3), maar het gaat om iets dat verder gaat dan dat, namelijk verleiding/opzet; en dan past *satanas* beter.

Overigens zijn in het Nieuwe Testament 'satan' (*satanas*) en 'duivel' (*diabolos*) vrijwel synoniem, wat goed is te zien in Openbaring 12:9 en 20:2.

Dat het om mensen gaat, is ook duidelijk in de woorden van Paulus in de tweede brief aan de gemeente in Korinte, waarin hij zijn bezorgdheid uit over hun trouw aan het evangelie dat hij hen had bekendgemaakt: "ik vrees, dat misschien, zoals de slang met haar sluwheid Eva verleidde, uw gedachten van de eenvoudige toewijding aan Christus afgetrokken zullen worden". Wat hij daarmee bedoelt, zien we in het volgende vers: "Want indien de eerste de beste een andere Jezus predikt, die wij niet hebben gepredikt ... of een ander evangelie, dat u niet hebt aangenomen, dan verdraagt u dat zeer wel" (2 Kor 11:3,4). En voor wie nog niet overtuigd is, wijzen wij op Paulus' brief aan de Efeziërs, waarin hij gelovigen met een "stabiele relatie" met Christus stelt tegenover mensen die worden "heen en weer geslingerd onder invloed van allerlei wind van leer, door het valse spel van de mensen, in hun sluwheid, die tot dwaling verleidt" (Efez 4:14). Ook zijn woorden tot Timoteüs sluiten hierop aan: "slechte mensen en bedriegers zullen van kwaad tot erger komen; zij verleiden en worden verleid" (2 Tim 3:13). In hetzelfde verband schrijft hij in dezelfde brief ook over mensen die 'tegenstanders' zijn, omdat ze de waarheid 'tegenstaan': "Het zijn mensen, wier denken bedorven is, en wier geloof de toets niet kan doorstaan". Paulus verwachtte vergeefs dat gelovigen sterk genoeg zouden zijn om hun verleidingen te weerstaan: "Maar zij zullen het niet veel verder brengen, want hun onzinnigheid zal aan allen overduidelijk worden" (vzn 8,9).

Verder schreef Paulus over misleiding door "allerlei verlokkende ongerechtigheid ... omdat zij de liefde tot de waarheid niet aanvaard hebben waardoor zij hadden kunnen behouden worden" (2 Tes 2:10). Als gevolg van deze reactie van ongelooft – en opnieuw wordt de aandachtige lezer aan Mozes' woorden herinnerd: "Want de HERE stelt u op de proef" – heeft God in de invloed die de tegenstander uitoefent mensen gevonnist: "En daarom zendt God hun een dwaling, die bewerkt, dat zij de leugen geloven, opdat allen worden geoordeeld, die de waarheid niet geloofd hebben, maar een welgevallen hebben gehad in de ongerechtigheid" (vzn 11,12). Deze uitgebreide dwaling maakt dui-

delijk wat in dit verband met het woord 'afval' wordt bedoeld: "eerst moet de afval komen". In de Schrift heeft dit woord de betekenis van afvalligheid van Gods woord, zoals in Handelingen 21:21, waar wordt gezegd dat Paulus "alle Joden onder de heidenen afval van Mozes leert, door te zeggen, dat zij hun kinderen niet behoeven te besnijden, noch naar de gebruiken te leven". Het aanverwante werkwoord komt in Paulus' waarschuwing voor valse profeten voor: "om de discipelen achter zich aan te trekken" ["mee te slepen", Canisius Vertaling] (Hand 20:30).

Opmerkelijk hierbij is dat Paulus "de afval" zei, als iets specifiek dat de lezers al bekend was, een ontwikkeling die zij verwachtten. De meest aannemelijke bron van deze verwachting ligt ook hier in wat Jezus gezegd had, toen Hij sprak over wat zou gebeuren vóór zijn komst:

"En dan zullen velen ten val komen en zij zullen elkaar overleveren en elkaar haten. En vele valse profeten zullen opstaan en velen zullen zij verleiden. En omdat de wetsverachting ['wetteloosheid', hetzelfde woord als in "mens van de wetteloosheid"] toeneemt, zal de liefde van de meesten verkil- len." (Mat 24:10-12)

Maar wat bedoelt Johannes dan met 'dit is het laatste uur'? Paulus schrijft aan de Korintiërs over afvalligen in het Oude Testament, en zegt dan "Dit is ... opgetekend ter waarschuwing voor ons, over wie *het einde der eeuwen* gekomen is" (1 Kor 10:11). De NBV vertaalt dat met 'voor wie de tijd ten einde loopt'. Petrus schrijft: "Het *einde van alles* is nabij. Kom daarom tot bezinning en wees helder van geest" (1 Pet 4:7 NBV). Ook zij beiden spreken dus, ieder in zijn eigen bewoordingen, over een einde dat nabij is, en zien daarin een reden tot extra waakzaamheid. Met de verlossing die Jezus tot stand heeft gebracht, en het einde van het Oude Verbond met zijn tempeldienst en de daarbij behorende offers, en daarom de aanstaande verwoesting van Jeruzalem en de tempel, was het inderdaad het einde van een tijdperk. De schrijver aan de Hebreeën verwoordt dat zo: "[Jezus] heeft zich bij *de voltooiing van de tijden* eenmaal geopenbaard, om met zijn offer de zonde teniet te doen" (Heb 9:26 NBV). In die zin was het dus een 'einde'.

Betekent dit dat we geen 'antichrist' meer hoeven te verwachten? Het antwoord is: nee, de *komst* daarvan niet, want we hebben er altijd al mee te maken. Valse leer is al vroeg in het christendom ingeslopen. Het is *die* antichrist die door Jezus bij zijn wederkomst zal worden weggedaan (Openbaring 16, 19,20).

De vrouw, de draak en het beest

Dat het hier gaat om een langdurige ontwikkeling van afvalligheid vanaf de stichting van de gemeente van Christus, is te zien in het boek Openbaring. Vanaf hoofdstuk 12 beschrijft de apostel Johannes visioenen over een 'vrouw'. Zij is zwanger en baart een zoon. Deze zoon is, volgens de aanhaling van Psalm 2:5, de aan David beloofde Koning, die hij zijn Heer noemde, de Messias. De zekerheid dat Hij hiermee bedoeld wordt, is het feit dat Hij weggevoerd wordt naar God – de vervulling van een profetie in Daniël (7:13). Ondanks dat Maria het kind gebaard heeft, ziet Johannes niet haar – en zeker niet in een staat van verheerlijking – maar wat zij vertegenwoordigt: het gelovige deel van het volk Israël dat de Messias verwacht (zie Simeon in Lucas 2:25,26). Dat deel is als een vrouw in grote barensood (vergelijk Paulus' beschrijving van de schepping die in barensood is, in Romeinen 8:19-22). In 12:6 'verschuift' het beeld naar de ware gemeente van Christus (zie vers 17), die samen met het gelovige deel van Israël het volk van God vormt. In de voortzetting vanaf vers 13, wordt de ware gemeente, net als Christus, vervolgd. In die vervolging zit de verleiding om het ware geloof op te geven (gesymboliseerd door de 'draak' – zie vers 9). Dit is vanaf het begin van de prediking van het evangelie het geval geweest. De 'vrouw', de ware gemeente van Christus, heeft zich eeuwenlang apart gehouden (geheiligd) van de wereld om haar heen (in 'de woestijn', de plaats waar niets is – dus ook niets begerenswaardigs). In hoofdstuk 13 gaat het visioen over naar de wereldse machthebbers, gesymboliseerd door de vier rijken waarover Daniël hoorde, in de tijd van Johannes vertegenwoordigd door het Romeinse Rijk. Door de vergoddelijking van de keizer heeft dit

Rijk steeds meer een 'religieuze' betekenis en invloed gekregen, en is het een gevaar geworden voor de gelovigen (zie de verzen 5-8). Vanaf vers 11 wordt deze macht voorgesteld als een schaap in wolfskleren: het ziet eruit als Christus, maar in feite is het een valse Christus, 'een antichrist' omdat het niet spreekt als Christus, maar als de 'draak', een verleider (vers 11); zij verleidt en vervolgt de mensen op aarde (zie 12:9 en 13:14). In hoofdstuk 17 wordt dit beeld weer opgepakt in een ander visioen. Johannes ziet opnieuw een 'vrouw', maar zij ziet er niet uit als die eerste 'vrouw', die zich apart hield van de wereld. Integendeel: zij zit op een 'scharlaken rood beest', dat wordt aangeduid als het beest uit 13:1 (scharlaken staat voor de zonde). Het zitten op het beest geeft aan dat zij dat beest 'aanstuurt', of dat zij zich door het beest laat leiden. Ze is niet maagdelijk, maar een hoer, gekleed en behangen met sieraden als een koningin. Zij heeft het karakter van het beest dat spreekt als de draak: zij verleidt de mensen met wat zij verkondigt, bedreigt (op grond van valse aanklachten) hen die dat niet willen – de ware gelovigen (verzen 4-6), en oefent zelfs macht uit over vele landen en volken (vers 15). We kunnen ons de grote verbazing van Johannes dus goed voorstellen (17:6). Hoe kan het dat zich christen noemende mensen zo diep zinken? Maar net als in de tijd van Elia, zijn er ware gelovigen overgebleven: zij die opgetekend staan in het levensboek van God. Helaas vormen zij een kleine minderheid (denk aan de 7000 in de tijd van Elia en de weinigen op de smalle weg waarover Jezus sprak).

Een valse kerk tegenover de ware gemeente

Als u wilt dat we concreet zijn, is er maar één religieuze macht aan te wijzen met alle hiervoor genoemde kenmerken: de kerk van Rome. Dit wordt bevestigd in de woorden tot Johannes: "En de vrouw, die u zag, is de grote stad, die het koningschap heeft over de koningen van de aarde" (17:18). Dat was in zijn tijd Rome, dat zich ontwikkelde van een harde militaire macht tot de religieuze macht van het West Romeinse Rijk (die vaak even hard was als de oude militaire). Het hoofd van deze kerk noemt zich *pontifex maximus* (zeg maar: de hoogste van de gelovigen), en de plaatsvervanger van Christus op aarde, die spreekt op gezag van Christus. Maar hij en de andere kerkleiders leren een andere Christus dan die van de Bijbel. Zij leren dat Jezus God de Zoon is, in plaats van de Zoon van God. Zij aanbidden Maria (die tot koningin van de hemel is gemaakt en zich – heel misleidend – in hemels blauw tooit) in plaats van de Zoon, en zeggen dat zij de weg tot Jezus is, in plaats van dat Hij de Weg tot God is. Zij verklaren mensen heilig en doen anders gelovigen in de ban, terwijl het oordeel aan de Zoon is gegeven. De heiligen beschermen de gelovigen, terwijl Christus de Bijstand, de Herder is van de gelovigen. Enz. Maar helaas zijn ook anderen onder haar bekoring gekomen en gebleven, die niet tot de kerk van Rome behoren, maar tot kerken die uit haar voortkwamen, en de leer dat Jezus God de Zoon is niet hebben verworpen toen zij daar de gelegenheid voor kregen. Ook de Orthodoxe Kerk, de kerk van het Oost Romeinse Rijk, heeft deze valse leer. Babylon is in deze tijd daarom niet alleen de goddeloze menselijke samenleving, maar ook het gehele valse christendom – dat niet werkelijk gelooft in God, omdat het Zijn woord niet beschouwd als door God ingegeven en Zijn Zoon niet als de enige weg tot behoud – waaraan Christus bij zijn wederkomst een einde zal maken.

Het getal 666

Het getal van het Beest, ook wel het teken of symbool van het Beest, is een in Openbaring genoemd getal dat volgens de meeste christenen op 'de Antichrist' zou duiden.

De Griekse aanduiding voor dit getal is ἑξακόσιοι ἑξήκοντα ἕξ (zeshonderd zestig zes). Indien de getallen weergegeven werden door letters die als Griekse cijfers werden gebruikt, werd het getal 666 geschreven met de letters *Chi Xi Stigma*: χξϞ,

In Openbaring vertelt Johannes over een visioen waarin hij een Beest uit de zee en een Beest uit de aarde ziet komen. Over het beest uit de aarde hoort hij zeggen:

"Hier is de wijsheid: wie verstand heeft, laat hij het getal van het beest berekenen, want het is het getal van een mens, en zijn getal is 666." (Op 13:18 HSV)

"Hier komt het aan op wijsheid. Laat ieder die inzicht heeft het getal van het beest ontcijferen; er wordt een mens mee aangeduid. Het getal is zeshonderdzesenzestig." (Op13:18 NBV)

Voordat dit 'te berekenen' (niet 'ontcijferen', alsof het een raadsel of code is **) getal wordt gegeven, hoort Johannes zeggen dat alleen mensen die behoren bij het beest uit de aarde kunnen 'kopen of verkopen'. Zij worden voorgesteld als mensen die "het merkteken, de naam van het beest, of het getal van zijn naam" hebben (vs. 17; zie ook 14:9).

Er zijn allerlei pogingen gedaan om de naam van een persoon, aan de hand van de getalswaarde van de letters van die naam in verschillende talen, tot een, vaak door de rekenaar gewenste, oplossing te komen. Bijvoorbeeld via het Latijn te komen op de paus. Ook de Kabbala is erbij gehaald. Openbaring is echter in het Grieks geschreven, voor gelovigen in de tijd van Johannes. Er is daarom geen enkele gerechtvaardigde reden om het te zoeken in Joodse mystiek of de latere kerktal, of welke andere taal ook. Bovendien is het ongerijmd een woordgetal, om te zetten naar een cijfergetal en dan letters te gaan zoeken met een waarde die je opgeteld brengen tot 666.**

We hebben gezien dat met 'antichrist' niet een bepaalde persoon of figuur wordt bedoeld (er staat in de grondtekst ook niet dat er een mens mee wordt aangeduid, zoals de NBV zegt) – hoewel de 'antichristelijke leer' wel door een persoon of instituut vertegenwoordigd kan zijn. Wie in getal 666 het symbool van de *Antichrist = satan* wil zien, zit op dood spoor, want de grondtekst zegt duidelijk dat er iets van mensen mee wordt bedoeld, en ook Johannes legt geen verband tussen antichrist en een bovennatuurlijk wezen als *satan*. Het getal zelf, of de getallen zes, zestig en zeshonderd worden nergens in de Bijbel in verband gebracht met 'kwaad'. Ook geven de woorden aan dat we de betekenis moeten zoeken in 'het beest' uit de aarde, want er wordt duidelijk gezegd dat dat beest ermee is bedoeld. Opvallend is dat dit 'getal' in Openbaring na het eindoordeel terugkomt in combinatie met dat beest: "En ik zag (iets) als een zee van glas met vuur vermengd, en de overwinnaars van het beest en van zijn beeld en van het getal van zijn naam ... " (15:2). Als Johannes 'antichrist' bedoelde, had hij dat wel gezegd, want hij gebruikte als enige dit woord in zijn brieven. En dan is er de vraag hoe gelovigen het beeld en het getal van de naam van het beest kunnen 'overwinnen'...

Het beeld en het getal van het beest geven aan wat het beest is, waar het voor staat (hiervoor ook behandeld onder De vrouw, de draak en het beest, en uitgebreider te vinden in *Dieren, Beesten en een draak in het boek Openbaring* in deze studiereserie); en dat is in ieder geval een wereldse, valse religie, die ingaat tegen wat God, Zijn Zoon en de apostelen hebben bekendgemaakt. Wie daarmee verbonden is (het merkteken op hand en voorhoofd heeft* – let op de overeenkomst met het gebod voor Israël in Deuteronomium 6:8 dat Gods verordeningen een teken op hun hand en een voorhoofdsband tussen hun ogen moest zijn; met andere woorden: hun zien, denken en handelen moest geheel gericht zijn op de dingen van God) zal vallen onder het beschreven oordeel.

*** Over het merkteken van het beest**

Hierover bestaan allerlei opvattingen. Sommigen denken dat het gaat om het logo van de Europese Commissie, maar velen denken tegenwoordig dat we allemaal een onderhuidse chip zullen krijgen, en dat we alleen nog zullen kunnen kopen en verkopen wanneer we die hebben. Maar wie ook maar een klein beetje vertrouwd is met de Bijbel, zou moeten begrijpen dat dit beeldtaal is. Laten we daarom maar eens wat verder kijken naar het gebruikte woord.

Snijwerk

Dat woord is *charagma*, dat (vrijwel) alleen voorkomt in Openbaring. Maar vanuit klassiek Grieks valt er toch veel over te zeggen. Het behoort tot een groep woorden die is afgeleid van een stam die iets van snijden betekent. Een *charax* is een puntig gesneden paal, die bijvoorbeeld in de grond wordt

gestoken om een wijnstok op te binden, of om een palissade te maken. Vandaar betekent het ofwel een verdedigingswerk ('bolwerk') van een stad, of juist een belegeringswerk, en dan ook de belegering zelf van die stad. Maar in een andere richting vinden we het woord *charagma* gebruikt voor een snijwerktuig, en dan ook een stuk houtsnijwerk dat daarmee is gemaakt, en op die manier ook een gesneden afgodsbeeld. Vooral in klassiek Grieks wordt het zo gebruikt, maar we vinden het ook zo in Handelingen 17:29.

Een derde betekenis is die waarbij een gesneden vorm wordt gebruikt om iets te brandmerken. In klassiek Grieks werd het zo gebruikt voor een brandmerk op paarden, waarmee de eigenaar aangaf dat dit *zijn* paard was. Een paar duizend jaar later werd in Amerika zo vee gebrandmerkt. En, in de zuidelijke staten van de VS, ook negerslaven die op de plantages werkten.

Ook de Grieks-Romeinse wereld kende slaven: de huisslaven, en de dwangarbeiders op de plantages en in de mijnen. De eerste groep, de huisslaven, had vaak nog een redelijk goed leven. Zij waren huispersoneel, en hun diensten werden door hun meesters vaak hoog gewaardeerd. Niet zelden hadden zij een verantwoordelijke positie, en vaak genoten ze relatief veel vrijheid. Ze bezaten in latere tijd ook een relatief goede rechtspositie. Voor de slaven op de plantages en in de mijnen lag dat totaal anders. Zij waren volkomen rechteloos. Vaak werden zij gebrandmerkt om weglopen te voorkomen, terwijl bij een huisslaaf het eigendomsrecht, wanneer zijn meester dat al nodig vond, eerder zou worden aangegeven door het dragen van een ijzeren halsband met een 'penning' met het adres van zijn meester en de belofte van een beloning bij terugbrengen. Wanneer een huisslaaf zich, in de ogen van zijn meester, had misdragen, was verbanning naar een plantage een mogelijke straf, die hij evenzeer vreesde als onmiddellijke executie.

Het brandmerk en het zegel

Dat 'teken' van het beest is dus de symbolische aanduiding van een brandmerk, waarmee de macht, die door het beest wordt voorgesteld, haar onderdanen markeert als haar slaven, die haar absolute gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Wie zo gemerkt is, is haar eigendom; die heeft geen recht meer op een eigen leven, en 'weglopen' wordt bestraft met de dood. Maar, anders dan bij de Romeinse slaven (en die op Amerikaanse plantages), gaat het hier om een vrijwillig aangegane dienstbaarheid. Je maakt jezelf tot de slaaf van deze wereld en van haar afgod: het materialisme. Of van een goddeloze overheid, om vervolging te ontlopen. Maar in feite steeds tot een vrijwillige slaaf van de zonde. Zonde is echter als een loverboy, wanneer die je eenmaal in zijn macht heeft, laat hij je niet meer los. En tegen die tijd is er niets vrijwilligs meer aan. Dan kun je niet meer kiezen, en de weg waar je je dan op bevindt kent maar één eindbestemming: de dood.

Zegelafdruk

Maar er is nog een ander woord met deze woordstam. Dat is *charaktèr*, ons woord karakter. Ook dat beschrijft de afdruk van een gesneden vorm, maar dan niet als brandmerk, maar als een zegelafdruk, gedrukt in nog zachte was. We vinden dat in Hebreëën 1:3, waar Jezus wordt aangeduid als "de afstraling van Gods heerlijkheid en de afdruk van zijn wezen". Als 'zegel' vormt Hij de volmaakte afbeelding van God zelf. En wij moeten op onze beurt *daar* weer de afbeelding van worden. En dat is de betekenis van dat zegel dat in Openbaring wordt verleend aan hen die God dienen voordat de plagen over de wereld losbarsten (Openbaring 7:3 en 9:4).

** Ter verdere overdenking geven we mee dat 'getal' in het Grieks *arithmco* is, dat we herkennen in het Engelse *arithmetic* (rekenkundig). Het woord voor berekenen komt ook voor in Lucas 14:28 voor het berekenen van kosten. Het gaat om iets dat rekenkundig te bepalen is, geteld kan worden. Het wordt in het Nieuwe Testament, dus ook in de andere gevallen in Openbaring, gebruikt om een bepaald aantal mensen of engelen aan te geven. In de Septuaginta wordt in altijd rekenkundig gebruikt, dat wat geteld wordt: een aantal, een hoeveelheid, een totaal; en ook als werkwoord tellen. Het gaat dan om mensen, dieren, tijdseenheden, goederen, e.d. De vraag zou daarom gesteld kun-

nen worden, of het dan in het geval van het getal van het beest wel om de getalswaarde van een naam gaat (omdat deze toepassing verder nergens in de Bijbel te vinden is). Bovendien wordt er als het om een naam gaat, dan toch weer een bepaald persoon mee bedoeld; en dat is in het licht van wat we hebben gezien over een antichrist als specifiek persoon niet aannemelijk.

Het blijkt in Openbaring te maken hebben met een wereld waarin alles wordt geteld in mensen, geld en vooral winst. Vóór het grote oordeel over 'Babylon' wordt gewaarschuwd dat zij die het merkteken (van de naam en/of het getal) van het beest hebben, zullen "drinken van de wijn van de gramschap van God" (14:9,10). In 16:19 wordt gezegd dat het moment is gekomen om 'Babylon' die beker te geven, en in 19:15 is het Christus die deze beker geeft. Daartussen, in hoofdstuk 18:3, wordt verteld waarom: "omdat van de wijn van de hartstocht van haar hoererij alle volken gedronken hebben en de koningen van de aarde met haar gehoereerd hebben en de kooplieden van de aarde rijk geworden zijn uit de macht van haar weelderigheid". Zelfs mensen worden als koopwaar gezien (vers 13). En dit doet denken aan wat de apostel Petrus schrijft over de valse profeten: "en zij zullen uit hebzucht met verzonnen redeneringen u als koopwaar behandelen; maar het oordeel houdt zich al lang met hen bezig en hun verderf sluimert niet" (2 Pet 3:3). Een duidelijk voorbeeld hiervan is de aflaathandel, waartegen Maarten Luther terecht in verzet kwam. Want niemand kan immers zichzelf of een andere loskopen met geld of goederen.

Jan Koert Davids en Arthur Hale

Alle passages uit de NBG'51 Vertaling, tenzij anders vermeld. Ze zijn ontdaan van ouderwets en formeel taalgebruik.

Aanhangsel

De tegenstander van Gods volk

De passage over Paulus' verwachting van het optreden van 'de tegenstander' in 2 Tessalonicenzen 2, wordt vaak beschouwd als een profetie, die pas in de eindtijd in vervulling zal gaan. Wij zullen echter een aantal redenen geven voor de opvatting, dat het eerste deel in vervulling is gegaan bij de verwoesting van Jeruzalem in het jaar 70, en het tweede deel in de eeuwen daarna.

Als een dief in de nacht

Toen de apostel het evangelie van het Koninkrijk verkondigde in de Macedonisch-Griekse stad Thessalonika, vond hij zo'n gewillig gehoor, en zo'n grote bereidwilligheid de heilsboodschap te aanvaarden, dat er al spoedig een gemeente tot stand kwam. Kort nadat hij – vanwege verzet van de kant van de Joden – genoodzaakt werd de stad te verlaten, schrijft hij de gemeente een brief waarin hij haar voorbeeldige geloof en moed prijst. Hij vertelde dankbaar "hoe u u van de afgoden tot God bekeerd hebt, om de levende en waarachtige God te dienen, en uit de hemel zijn Zoon te verwachten, die Hij uit de doden opgewekt heeft" (1 Tes 1:9,10).

In deze jonge gemeente leefde een sterke verwachting dat Christus zeer binnenkort zou terugkomen in heerlijkheid. Toen enkele gemeenteleden stierven, waren de anderen bedroefd, omdat zij ten onrechte meenden dat alleen de in leven zijnde gelovigen de vreugde zouden hebben Christus bij zijn verschijning te mogen begroeten. De gemeente had Paulus gevraagd hen meer te vertellen over de tijd wanneer Christus zou komen. In antwoord hierop schreef Paulus dat het niet nodig is hier nader op in te gaan. In plaats daarvan herhaalt hij wat Jezus in zijn rede op de Olijfberg had gezegd: "Maar over de tijden en gelegenheden, broeders, is het niet nodig, dat u geschreven wordt: immers, u weet zelf zeer goed, dat de dag van de Here zó komt, als een dief in de nacht" (1 Tes 5:1,2). De woorden sluiten nauw aan bij Jezus' illustratie, dat die dag bij niemand bekend is: "Als de heer van het huis geweten had, in welke nachtwak de dief zou komen, hij zou gewaakt hebben en in zijn huis niet hebben laten inbreken. Daarom, wees ook u bereid, want op een uur, dat u het niet verwacht, komt de Mensenzoon" (Mat 24:43,44). Belangrijker dan kennis van de tijd is het bewustzijn van de eigen geestelijke toestand.

Ondanks dit antwoord menen sommigen in de gemeente, blijkbaar door wat één of meer van hun profeten in een bijeenkomst hebben gezegd – dat de dag van de Here – dat wil zeggen wat Jezus "de voleinding van de wereld" noemde – al aanbreekt, en dat de wederkomst van Christus daarom zeer binnenkort zal plaatsvinden. In zijn tweede brief doet Paulus een beroep op de gemeente haar evenwicht en nuchterheid niet te verliezen, en zich niet te laten misleiden door onjuiste uitspraken over de tijd van Christus' komst, door wie dan ook, door zo te leven alsof Christus al voor de deur staat en het aardse leven bijna afgelopen is. Hij ontkent dat hijzelf zoiets, op welke wijze ook, heeft gezegd: "Maar wij verzoeken u, broeders, met betrekking tot de komst van onze Here Jezus Christus en onze vereniging met Hem, dat u niet spoedig uw bezinning verliest of in onrust verkeert, hetzij door een geestesuiting, hetzij door een prediking, hetzij door een brief, die van ons afkomstig zou zijn, alsof de dag van de Here al aanbrak" (2 Tes 2:1,2).

Een tegenstander in Gods tempel

Hieraan voegt Paulus niet toe dat het wegblijven van Christus aanleiding zal kunnen geven tot teleurstelling, twijfels en onverschilligheid aangaande de waarheid van de belofte – die we in deze tijd vaak merken. Hij constateert juist dat Christus' wederkomst niet meteen plaats kán vinden, om de eenvoudige reden dat er eerst iets anders moet gebeuren:

"Laat niemand u misleiden, op welke wijze ook, want eerst moet de afval komen en de mens van de wetteloosheid zich openbaren, de zoon van het verderf, de tegenstander, die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet, zodat hij zich in de tempel van God zet, om aan zich te laten zien, dat hij een god is. Herinnert u u niet, dat ik, toen ik nog bij u was, u dit meermalen gezegd heb? En u weet nu wel, wat hem weerhoudt, totdat hij zich openbaart op zijn tijd. Want het geheimenis van de wetteloosheid is al in werking; wacht slechts totdat hij, die op het ogenblik nog weerhoudt, verwijderd is (2 Tes 2:3-7).

De verklaringen van deze woorden lopen sterk uiteen, want het is nu eenmaal zo dat de conclusie die men trekt bepaald wordt door het uitgangspunt dat men neemt. Opvallend hierbij is de algemene verwaarlozing van wat Christus zelf hierover gezegd heeft in zijn rede op de Olijfberg.

Wat de gemeente wilde weten, is wat ook de discipelen op de Olijfberg van Jezus wilden weten: "Zeg ons, wanneer zal dat gebeuren, en wat is het teken van uw komst en van de voleinding van de wereld?" (Mat 24:3). Toen de gemeente in Korinte Paulus vragen stelde over huwelijk en echtscheiding, verwees hij in zijn antwoord naar wat de Here eens gezegd had, toen Hem een vraag over dit onderwerp werd gesteld (1 Korintiërs 7:10; Matteüs 19:9, 5:32). Juist omdat Paulus gewend was zijn medegelovigen met de woorden "dit zeggen wij u met een woord van de Here" te herinneren aan wat Christus zelf gezegd had, èn omdat Jezus al uitvoerig over deze kwestie had gesproken, zouden wij mogen verwachten dat Paulus in zijn antwoord aan de gemeente in Tessalonika zou uitgaan van de rede op de Olijfberg. Niets zou zo krachtig en doorslaggevend werken als een uitspraak van Christus zelf. En als een apostel die onder de directe leiding van de waarheid openbarende Christus in de Geest stond, zou Paulus ongetwijfeld in staat zijn die door te geven. Ook op dit punt kon gezegd worden: "Want zelf heb ik bij overlevering van de Here ontvangen, wat ik u weer overgegeven heb" (1 Kor 11:23).

Een kleine aanduiding dat Paulus Jezus' rede in gedachte had, ligt in de hiervoor aangehaalde herhaling van zijn woorden dat zijn komst even onverwacht zal zijn als die van een dief in de nacht. Een tweede aanduiding is te zien in het woord *vereniging* [*episunagōgē*] – "de komst van onze Here Jezus Christus en onze vereniging met Hem" – verwant aan het werkwoord in Jezus' rede: "om zijn uitverkorenen te verzamelen [*episunagō*]" . Een derde aanwijzing zit in de aansporing dat de gemeente niet in onrust [*throeō*] moet verkeren, een woord dat verder alleen in Jezus' rede op de Olijfberg voorkomt: "wees niet verontrust, want dat moet gebeuren, maar het einde is het nog niet" (Mat 24:6). Een vierde aanduiding is die van de herhaling van Jezus' raad: "Zorg ervoor dat niemand u verleidt!" (Mat 24:4), in Paulus woorden: "Laat niemand u misleiden, op welke wijze ook" (2 Tes 2:3).

In deze passage voorziet Paulus een drievoudige ontwikkeling:

- 1) Eerst moet een macht of persoon, die op dat ogenblik een 'tegenhouder' is, verwijderd worden.
- 2) Als gevolg hiervan zal er afval komen.
- 3) Naar aanleiding hiervan zal er een arrogante tegenstander optreden in Gods tempel.

Met deze woorden – "die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet" – zinspeelt Paulus op een profetie in datzelfde boek van Daniël, waarnaar Jezus in zijn rede op de Olijfberg had verwezen: "waarvan door de profeet Daniël gesproken is" (Mat 24:15). Een vijfde aanduiding dus! Aan de hand van de identiteit van de tegenstander in Daniël, is de lezer dus in staat de identiteit van de tegenstander in Paulus' brief vast te stellen.

De passage waar de door Paulus genoemde tegenstander voorkomt, maakt deel uit van een veelomvattende profetie, die begint met de toekomstige koningen in Perzië en eindigt met de opstanding uit de doden in de eindtijd. Het grootste deel van deze profetie voorziet de slepende conflicten na de verdeling van het rijk van Alexander de Grote tussen een Griekse macht in Syrië, ten noorden

van Israël, en een ander Grieks rijk, gevestigd in Egypte, ten zuiden van Israël. Als bufferstaat tussen de twee zouden de Joden in hun land regelmatig het slachtoffer van de voortdurende staat van oorlog tussen deze machten zijn.

Daniël hoofdstuk 11:

- vs. 2 Toekomstige koningen in het Perzische rijk.
- vs. 3 De totstandkoming van het rijk van Alexander de Grote (vergelijk Daniël 8:5-7).
- vs. 4 De verdeling van Alexanders rijk (vergelijk Daniël 8:8).
- vs. 5 Het ontstaan van twee rijken ten noorden en ten zuiden van Israël.
- vzn 6-20 Slepende conflicten tussen deze twee rijken.
- vzn 21-35 Opkomst van Antiochus en de gevolgen voor de Joden.
- vzn 36-39 De Romeinse macht brengt de Joodse staat ten val.
- vzn 40 e.v. De eindtijd.

De verzen 36-39, die Paulus in gedachten heeft, voorzeggende de verovering van het Joodse land en zijn vestingen:

“En de koning zal doen wat hem goeddunkt; hij zal hoogmoedig zijn en zich verheffen tegen elke god, zelfs tegen de God van de goden zal hij ongehoorde woorden spreken, en hij zal voorspoedig zijn, totdat de maat van de gramschap vol is; want wat vastbesloten is, gebeurt ... En hij zal optreden tegen de versterkte vestingen met de hulp van de vreemde god; ieder die deze erkent, zal tot grote eer komen; hij zal hen tot heersers maken over velen en grond aan hen toedelen als beloning.”

Redenen deze passage te beschouwen als een profetie van de macht van Rome, vloeien vooral voort uit de plaats die zij inneemt in de ontvouwing van toekomstige gebeurtenissen in Daniël:

- 1) De woorden zijn in een aantal opzichten niet van toepassing op Antiochus Epifanes (die het onderwerp is van de vorige verzen – Daniël 11:21-35), wiens heerschappij in Israël later door de Romeinen werd overgenomen.
- 2) Het zou vreemd zijn – aangezien Rome verantwoordelijk was voor de verwoesting van Jeruzalem, de ondergang van Israël en de bijna tweeduizend jaar durende verstrooiing van de Joden – als er van dit alles niets vermeld zou zijn in deze veelomvattende profetie over toekomstige ontwikkelingen in en rondom Israël.
- 3) Er is dan een voor de hand liggende verklaring waarom het volgende vers overspringt naar de eindtijd. Tussen de verzen 39 en 40 ligt de periode die Jezus de tijden van de heidenen noemde: “Jeruzalem zal door heidenen vertrapt worden, totdat de tijden van de heidenen vervuld zijn” (Luc 21:24). Omdat verreweg het grootste deel van Gods volk niet meer in zijn land – dat beheerst werd door heidenen – zou zijn, gaat de profetie deze hele periode stilzwijgend voorbij. Dit geldt ook voor Jezus’ profetie op de Olijfberg. Met het aflopen van de tijden van de heidenen, de terugkeer van vele Joden, en de wederoprichting van de natie Israël, wordt de profetie voortgezet met een beschrijving van een crisis in het land van Israël in de eindtijd.

De overeenkomst tussen de profetie in Daniël 11:36-39 en die van Paulus in 2 Tessalonicenzen 2 is verder af te leiden uit de tekst zelf. Geen macht is zo onweerstaanbaar en arrogant in zijn optreden geweest als Rome. Zijn oppermachtige en voorspoedige optreden zal plaatsvinden wanneer de maat van de zonde van Israël vol is, een uitdrukking die Jezus gebruikte toen Hij de schriftgeleerden en Farizeeën waarschuwde voor Gods oordeel, dat over de generatie die Hem had verworpen zou komen (Matteüs 23:32). Bovendien wordt in Daniël van deze arrogante tegenstander gezegd, dat hij zal “optreden tegen de versterkte vestingen met de hulp van de vreemde god” (Dan 11:39). Het zijn de Romeinen die de vestingen in het land Israël één voor één hebben veroverd, Jotapata in Galilea in het jaar 67, gevolgd door Jeruzalem (beschreven in het voorafgaande vers 31 als een vesting) in het

jaar 70, en dan de drie vestingen die nog in handen van de opstandelingen bleven: Herodion in 71, Machaerus in 72 en ten slotte Massada in 73.

Verder staat in de profetie over de tegenstander: "ieder die deze erkent [zijn vreemde god], zal tot grote eer komen; hij zal hen tot heersers maken over velen en grond aan hen toedelen als beloning" (Dan 11:39). Kenmerkend voor een Romeinse overwinning (maar niet van die van de Griek Antiochus Epifanes) was het geven van grond aan de soldaten als beloning. Na de verwoesting van Jeruzalem hebben, bijvoorbeeld, achthonderd veteranen van Titus landerijen gekregen in de omgeving van de stad Emmaüs.

Deze profetie komt in enkele opzichten overeen met het visioen van de ram en de bok in Daniël hoofdstuk 8. Want ook daar verschijnt een macht die een arrogante verderver is, die optreedt als de boosdoeners de maat hebben vol gemaakt, die tegen Christus optreedt en verantwoordelijk is voor de langdurige stopzetting van de dagelijkse dienst in de tempel:

"Zelfs tegen de vorst van het leger maakte hij zich groot, en Hem werd het dagelijks offer ontnomen en zijn heilige woning werd neergeworpen ... En hij wierp de waarheid ter aarde, en wat hij ook deed, gelukte hem ... hij zal zich in zijn hart verheffen, en onverhoeds velen verderven." (Dan 8:11,12,25).

Een weerhoudende macht

Er zijn dus redenen genoeg om vast te stellen, dat met de tegenstander in de profetie in Daniël 11:36-39, en daarom in Paulus' profetie in 2 Tessalonicenzen 2, de macht van Rome wordt bedoeld. Dit biedt tevens de sleutel tot de goede verklaring van 'de afval' die komen zou. Dit woord betekent in eerste instantie opstand en rebellie; en dit geeft duidelijkheid in deze passage. Waarom zouden de legers van Rome Jeruzalem, de stad die zij al meer dan honderd jaar in bezit hadden, omsingelen en belegeren om een andere reden dan opstand? Deze opstand gaf de aanleiding, zowel in de profetie als in de grimmige werkelijkheid van de jaren 67-70, tot de verwoesting van Jeruzalem en de langdurige ondergang van Israël.

Dan blijft alleen de identiteit van de 'tegenhouder' over, "hij, die op het ogenblik weerhoudt" (2 Tes 2:7). Paulus gebruikte hierbij eerst het onzijdige lidwoord (het), wat een onpersoonlijke macht of instantie aanduidt, en vervolgens 'de', als van een persoon, wat goed van toepassing zou kunnen zijn op, bijvoorbeeld, de vorst van een vorstenhuis, de keizer van een keizershuis, of een stadhouder in het Romeins stadhouderschap. Vanaf het jaar 6, werden de Joden bestuurd door Romeinse stadhouders, die orde en vrede wisten te handhaven onder dit bijzonder eigenaardig en moeilijk volk. Nadat de laatste van deze stadhouders door Joods verzet in 66 was verwijderd, barstte de dreigende storm los, een fanatieke opstand, die alleen door het meedogenloos oprukken van drie Romeinse legioenen met aanvullende strijdkrachten (in totaal een leger van ongeveer zestigduizend man), kon worden bedwongen.

De gevolgen van het Joodse verzet

Toen Paulus bezig was het evangelie in Tessalonika te prediken, had hij blijkbaar reden om herhaaldelijk over deze aanstaande gebeurtenis te spreken: "Herinnert u u niet, dat ik, toen ik nog bij u was, u dit meermalen gezegd heb?" (2 Tes 2:5). Het zou om verschillende redenen zeer onwaarschijnlijk zijn dat Paulus, tijdens de hooguit enkele maanden die hij in de stad bezig was een gemeente te stichten, meermalen zou hebben gewaarschuwd voor afval in de zin van een verzaking van het geloof en ongehoorzaamheid in de gemeente van latere tijden. Wat voor blijde boodschap zou dat zijn? Nog onwaarschijnlijker is het dat hij de tijd, of een dringende reden, zou hebben gehad veel aandacht te besteden aan het optreden van een tegenstander in de gemeente in later tijd. Wat hij wèl moest verklaren, was het onbegrijpelijke dat het uitverkoren verbondsvolk Israël Jezus niet als Messias, en evenmin zijn apostelen, had aanvaard. Hoe actueel het Joodse verzet in hun stad was,

blijkt uit Lucas' verslag in Handelingen van de gevolgen van Paulus' komst en prediking: "Maar de Joden werden afgunstig en namen enkelen van het minste straatvolk te hulp, veroorzaakten een oploop, en brachten de stad in rep en roer" (Hand 17:5).

Paulus zag in de beschuldiging van de Joden de vervulling van de profetieën van Daniël – en vermoedelijk hebben daarom ook zijn woorden in de tweede brief daarop betrekking. De woorden: "de maat van hun zonden" komen namelijk voor in Daniël 8:23 – "als de boosdoeners de maat hebben volgemaakt" – evenals in – op beide plaatsen in verband met het optreden van de Romeinen tegen Jeruzalem. Bovendien komen de woorden: "de toorn komt over hen ten einde toe" voor in Daniël 9:26,27: "zijn einde zal zijn in de overstroming ... en wel tot aan de voleinding toe" (vergelijk Daniël 8:19: "het doelt op het tijdstip van het einde").

Daarom had Paulus dit Joodse verzet tegen het evangelie al in zijn eerste brief ter sprake gebracht, waar hij schreef, zoals Jezus had gezegd, dat – door Christus en Gods woordvoerders te verwerpen – de Joden bezig waren de maat van hun zonden vol te maken, waardoor de toorn over hen zou komen tot het einde:

"Broeders, in Christus Jezus immers bent u navolgers geworden van de gemeenten van God in Judea, omdat u van uw eigen stamgenoten hetzelfde hebt verduurd, als zij van de Joden, die de Here Jezus en de profeten hebben gedood, en ook ons hebben vervolgd; God niet welgevallig, alle mensen vijandig, verhinderen ze ons, tot de heidenen te spreken, om hen te redden. Zo maken ze in ieder opzicht de maat van hun zonden vol; dan komt de toorn over hen ten einde toe" (1 Tes 2:14-16, Petrus Canisius Vertaling).

Ook deze taal sluit nauw aan bij die in het boek Daniël: "de maat van hun zonden" bij: "als de boosdoeners de maat hebben vol gemaakt" (Dan 8:23); "de toorn komt over hen" (Leidse Vertaling) bij: "er zal een verwoester komen, en wel tot aan de voleinding toe" (9:27), en "hij zal voorspoedig zijn, totdat de maat van de gramschap vol is" (11:36).

Vanuit dit standpunt gezien, komt het antwoord van Jezus op de vraag van zijn discipelen overeen met dat van Paulus. Beiden spreken over het optreden van een 'verderver', en terwijl Jezus in dit verband spreekt over "de gruwel van verwoesting op de heilige plaats", zegt Paulus dat de tegenstander zich in de tempel van God zal zetten. Als de profetie in Daniël 11:36 betrekking heeft op de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen, dan geldt dit ook voor Paulus' schrijven. Dat dit in ieder geval niet in de eindtijd geplaatst kan worden, blijkt uit de latere woorden in Daniël 11:40: "Maar in de eindtijd". Wat daaraan voorafgaat, gebeurt dus niet in de eindtijd. Dit geldt nog meer omdat de tegenstander zet zich "in de tempel van God". De enige plaats waar God een tempel heeft gehad, is Jeruzalem; maar die tempel is er sinds het jaar 70 niet meer. Hoe zou een tegenstander zich in de eindtijd in Gods tempel kunnen zetten, als er geen tempel meer is?

In de beschrijving in zijn boek *De Joodse Oorlog* vertelt Flavius Josephus dat de Romeinen, na de tempel in Jeruzalem in brand gestoken te hebben, hun veldtekens in de hof plaatsten en hieraan offers brachten, onder oorverdovende toejuichingen van Titus als *Imperator*. Deze militaire standaards waren voorwerpen van aanbidding en verering. Voor een gelovige Jood, voor wie deze plek door de God van Israël was gekozen als de plaats waar Hij onder zijn volk zou wonen, zou deze daad ter bekroning van de verwoesting van de tempel, de allerergste vorm van godslastering zijn die een mens zou kunnen bedenken. In deze daad van heiligschennis – bedoeld om de gehele wereld te laten zien, dat ook de God van de Joden in de confrontatie met de macht van Rome en haar goden het onderspit moest delven – zijn zowel Jezus' profetie van "de gruwel van de verwoesting op de heilige plaats", als Paulus' citaat van Daniël's profetie van een arrogante, onrechtmatige, in bezitnemer in Gods tempel, "die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet" (2 Tes 2:4), volledig in vervulling gegaan. Zelfs als de Joden opnieuw een tempel in Jeruzalem zouden bouwen – wat zeer

onwaarschijnlijk lijkt, aangezien de moslimwereld in rep en roer zou raken als hun heiligdommen op de tempelberg zouden worden gesloopt, en verreweg de meeste orthodoxe Joden bovendien eerst de verschijning van de Messias verwachten – zou een tweede vervulling van die profetieën alleen mogelijk zijn als er niet alleen een gebouw zou worden opgericht, maar dit ook weer Gods woonplaats zou worden. Er zal inderdaad weer een tempel in Jeruzalem komen, maar de eer die te bouwen is een Ander gegeven: "Ja, Hij zal de tempel van de HERE bouwen en Hij zal met majesteit bekleed zijn en als heerser zitten op zijn troon" (Zach 6:13).

Een misleider

Tegen heel deze bewijsvoering kan een belangrijk bezwaar worden ingebracht. Hoe kan er gezegd worden dat aan de macht van Rome, die in de eerste eeuw op zo'n hoogmoedige wijze Gods tempel heeft ontheiligd, na meer dan tweeduizend jaar door Christus' verschijning een eind gemaakt zal worden? Want Paulus schreef hierover: "hem zal de Here Jezus doden door de adem van zijn mond en machteloos maken door zijn verschijning, als Hij komt" (2 Tes 2:8).

Er kan weliswaar terecht opgemerkt worden dat Jezus, die bij zijn opstanding en verhoging "alle macht in hemel en op de aarde" ontving (Mat 28:18), in zekere zin in de jaren 68-70 is gekomen om Gods oordeel uit te gieten waarover Hij zelf gesproken had. Dat de HERE naar de aarde komt met oordeel is een bekend thema in het Oude Testament, bijvoorbeeld: "Zie, de HERE rijdt op een snelle wolk en komt naar Egypte" (Jes 19:1). Als Jezus in zijn brieven aan de gemeenten waarschuwt: "Bekeer u dan; maar zo niet, dan kom Ik spoedig tot u" (Op 2:16), betekent dit niet dat dit gericht pas in de eindtijd voltrokken zal worden. Maar dit kan niet zijn wat Paulus voor ogen had, want hij schreef over Christus' verschijning.

Het antwoord hierop is, naar onze mening, tamelijk eenvoudig. De tegenstander van Gods volk oefent zijn sterke invloed uit op twee manieren. Als de Joodse samenleving in het land ten einde loopt, treedt hij in Jeruzalem op met wreed, militair geweld, maar manifesteer zich vervolgens door de eeuwen heen als een godsdienstige macht die zeer velen weet te misleiden. De passage in 2 Tessalonicenzen vereist al dat de tegenstander in twee gedaanten verschijnt, want hoe zou een macht die met afschuwwekkende arrogantie "zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet" ooit in staat zijn vele christenen af te brengen van het ware geloof en een dwaling bewerken zodat zij (godsdienstige) leugens geloven? Enerzijds hebben we hier te maken met een macht die onbetrouwen heeft in zijn aardse macht – "in hun plaats zal hij de god van de vestingen vereren" (Dan 11:38); "wiens kracht zijn god is" (Hab 1:11) – en anderzijds met een macht die mensen weet te verleiden met bedrieglijke wonderen.

Bevestiging van de juistheid van deze verklaring vinden we in het boek Daniël, waarop Jezus' woorden op de Olijfberg en die van Paulus in 2 Tessalonicenzen zijn gefundeerd. Het vierde dier van hoofdstuk 7, dat alleen Rome kan betekenen, wordt op symbolische wijze beschreven als een alles vernietigende aardse macht, "vreselijk, schrikwekkend en geweldig sterk; het had grote ijzeren tanden, het at en vermaalde, en wat overbleef, vertrad het met zijn poten", "dat buitengewoon vreselijk was met zijn ijzeren tanden en zijn koperen klauwen" (Dan 7:7,19).

De verdere ontwikkeling van deze macht wordt afgebeeld met een horen (Bijbels beeld voor aardse macht), die uit het vierde dier voortkomt en waarvan de kenmerken zijn: "ogen als mensenogen en een mond vol grootspraak" (vs. 8). In deze fase oefent Rome geen macht uit door ijzeren tanden en koperen klauwen, maar met een mond – dat wil zeggen door wat het verkondigt en leert. Vandaar dat er gezegd wordt: "die zal van de vorige verschillen" (vs. 24). In de nadere verklaring wordt meegedeeld dat deze macht er op uit zou zijn de tijden en wet te veranderen, langere tijd macht zou uitoefenen, en ook Gods heiligen te gronde richten. Zowel het dier als de horen die vanuit zijn kop te voorschijn kwam, symboliseren dus de macht van Rome, maar de wijze waarop de macht wordt uitgeoefend is zeer verschillend. En dat geldt ook voor de tegenstander in 2 Tessalonicenzen 2.

Deze tekening van de tweede fase van de macht van Rome komt nauw overeen met Paulus' beschrijving van een verleidende, religieuze invloed:

"Met allerlei verlokken de ongerechtigheid, voor hen, die verloren gaan, omdat zij de liefde tot de waarheid niet aanvaard hebben, waardoor zij hadden kunnen behouden worden, opdat allen worden geoordeeld, die de waarheid niet geloofd hebben, doch een welgevallen hebben gehad in ongerechtigheid" (2 Tes 2:10-12).

Het door Paulus gebruikte woord 'afval' – "eerst moet de afval komen" – heeft twee verschillende betekenissen: opstand tegen een aardse macht en religieuze afvalligheid. Beide komen, naar wij menen, in Paulus' profetie voor: de houding van de Joden, die uitliep op opstand en oorlog tegen de Romeinse machthebber, en de afdwaling binnen Christus' gemeente, waar de apostelen in hun brieven voor waarschuwden.

De leer van deze macht, die afdwaling van velen in de gemeente veroorzaakt, is die wat de apostel Johannes in zijn brieven 'de antichrist' noemt – dus niet een figuur die optreedt in de eindtijd.

Arthur Hale

Alle passages uit de NBG'51 Vertaling, tenzij anders vermeld. Ze zijn ontdaan van ouderwets en formeel taalgebruik.